

Володимир РЯБЧЕНКО

кандидат сільськогосподарських наук, старший науковий співробітник, провідний науковий співробітник відділу соціальних проблем вищої освіти та виховання студентської молоді Інституту вищої освіти НАПН України

Ключові слова: вища школа, компетентність, номінальна й реальна вища освіта, світогляд, соціальний паразитизм, фальсифікація, якість вищої освіти.

Схарактеризовано легальну фальсифікацію вітчизняної вищої освіти як підміну реальної вищої освіти номінальною, що не лише гальмує цивілізований розвиток України, а й несе в собі загрози її національній безпеці. З позицій світоглядно-компетентнісного підходу висвітлено чинники, які знижують якість вищої освіти, та окреслено шляхи розв'язання актуалізованої проблеми.

УДК:378:37.091.12-051:1(091)

ФАЛЬСИФІКАЦІЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ ЯК СУСПІЛЬНА ПРОБЛЕМА: СВІТОГЛЯДНО- КОМПЕТЕНТІСНИЙ АСПЕКТ

© Рябченко В., 2014

остановка проблеми та її актуальність. Проблема, що винесена в заголовок публікації, з одного боку, є всім, від пересічних громадян до науковців і політиків України, загальновідомою, а з іншого – вона в нашому суспільстві замовчується, отже, її не розв'язується. Звідси постає її актуальність, причому надзвичайно гостра в суспільному вимірі.

Аналіз наукових праць, присвячених проблемі. Загальновідомою та актуалізованою є проблема якості вищої освіти. Про це в нас дійсно багато пишеться й ще більше говориться. Але в більшій мірі як про суто інституційну проблему, що повинна позитивно розв'язуватись у рамках самої системи вищої освіти. Зокрема, останнім часом широкого суспільного обговорення набув оновлений Закон «Про вищу освіту», з яким пов'язуються великі сподівання на підвищення якості вітчизняної вищої освіти [3]. Водночас у нас недостатньо звертається уваги на причини, які знаходяться за межами вищої школи як соціального інституту в суспільному контексті й негативно впливають на якість вищої освіти. І зовсім рідко ми запобігаємо до того, щоб речі називати своїми іменами, а саме фальсифікацією продукту, коли той не відпові-

дає вимогам до його якості [1; 4; 5]. Доречно в цьому контексті процитувати критичне зауваження О. Козієвської щодо загального стану вітчизняної вищої школи: «Зараз склалася ситуація, коли на ринку праці потрібен не кваліфікований фахівець, який вирішуватиме інноваційні завдання, а просто «людина з дипломом». Тому й виникло так багато університетів, часом з гордим приписом «національний», які за невелику плату надають псевдоосвіту. Так, за роки незалежності істотно зросла кількість освітніх закладів в Україні. Хоча починаючи з 1995 р. ця цифра почала скорочуватись з 1037 до 920 у 2006/07 навчальному році. За даними ЮНЕСКО, найбільша кількість вищих навчальних закладів (за винятком приватних) у 2003–2004 рр. була в Україні, порівняно з іншими країнами Європи, – 821. Для порівняння: у Польщі їх кількість становила 126, в Росії – 654» [5].

Вища школа продукує випускників з вищою освітою, якість якої в частині з них відповідає сучасним вимогам цивілізованого ринку праці, а в інших – не відповідає. При цьому співвідношення випускників з якісною й фальсифікованою вищою освітою в різних вищих освітніх закладах неоднакове. Логіка підказує, що в умовах здорового в моральному й правовому вимірах конкурентному середовищі як на ринку праці, так і на ринку освітніх послуг кращі можливості для працевлаштування отримують випускники з якісною вищою освітою, а для успішного конкурування – вищі освітні заклади, серед випускників яких найменше осіб з фальсифікованою вищою освітою. Крізь призму цієї логіки як робочої гіпотези дослідження й зробимо критичний аналіз актуалізованої проблеми.

Мета статті – висвітлити світоглядно-компетентнісний аспект фальсифікації вищої освіти як надзвичайно гострої суспільної проблеми України, що гальмує її цивілізований розвиток.

Виклад основного матеріалу. У публікації мова не йтиме про фальшиві дипломи, які засвідчують наявність вищої освіти у їхніх власників. Ця проблема, якщо й має місце, то не носить системного характеру і її розв'язання мають займатись правоохо-

ронні органи. Наразі висвітленню підлягає цілком легальна фальсифікація вищої освіти, до якої причетне все суспільство, а не лише вища школа як соціальний інститут, що легітимізує вищу освіту. Під легальною фальсифікацією вищої освіти автор розуміє підміну реальної вищої освіти номінальною. Номінальна вища освіта забезпечується наявним дипломом, який засвідчує її формальне отримання, незалежно від наявних знань, умінь і навичок (ЗУН), якими володіє власник такого диплома з відповідної кваліфікації. Реальна ж вища освіта засвідчує відповідність ЗУН, якими володіє випускник вищого навчального закладу, вимогам ринку праці, на якому він улаштовує свою професійну діяльність. Продукує номінальну вищу освіту вища школа, але механізм ескалації номінальної вищої освіти перебуває в суспільному контексті [6].

Без перебільшень цей феномен можна характеризувати не лише як актуальну соціальну проблему, а й як системну соціальну хворобу сучасного українського соціуму, що потребують системного розв'язання та лікування. Масштабність і багатогранність цієї проблеми неможливо всебічно висвітлити у форматі однієї статті. Тому зараз лише визначимо основні складові фальсифікації вищої освіти в Україні й суспільний механізм, що її породжує, а також зробимо оцінку цьому явищу з позицій світоглядно-компетентнісного підходу.

У визначенні складових фальсифікації вищої освіти на вітчизняних теренах апелюємо до очевидного, що не потребує доказів, принаймні для працівників вищої школи, які добре обізнані з тим, що й як робиться в їхніх освітніх закладах. Автор не має ні намірів, ні підстав екстраполовати ці складові в однаковій мірі на всі вищі освітні заклади України. Зрозуміло, що в якихось закладах рецидиви фальсифікації вищої освіти мають більший, а в деяких менший прояв. Але чи знайдуться підстави для того, щоб назвати бодай декілька освітніх закладів в Україні, де це явище повністю відсутнє? В автора, з огляду на стан сучасного українського суспільства та його вищої освіти, немає ілюзій для позитивної відповіді на поставлене запитання. Для того

щоб зроблені твердження не нав'язувались бездоказово та не заперечувались огульно, подамо критичний аналіз актуалізованої проблеми. Спочатку назвемо ті явища й тенденції, що мають місце в сучасних вітчизняних вищих освітніх закладах і які можна вважати складовими та різновидами фальсифікації вищої освіти:

- Зниження рівня вимог до знань, умінь, навичок (ЗУН) студентів з метою збереження контингенту студентів, від якого залежить штатне забезпечення науково-педагогічними працівниками освітнього закладу.

- Погіршення реальної, не за формальними критеріями, якості професорсько-викладацького складу та науково-педагогічного вишколу викладачів.

- Відсутність достатньої мотивації викладачів вищої школи в підвищенні рівня свого професіоналізму та якості підготовки студентів.

- Посилення залежності викладачів від адміністрації у трудових відносинах, що обмежує чи зовсім нівелює зайняття ними принципової позиції в адекватній оцінці знань, умінь і навичок студентів.

- Віртуалізація, формалізація й бюрократизація навчального процесу.

- Дистанціювання навчального процесу від соціокультурного середовища вищого освітнього закладу.

- Подрібнення комплексних навчальних курсів на не інституційні, інколи надумані навчальні дисципліни, яке супроводжується зростанням міждисциплінарних бар'єрів і фрагментарних знань, що ускладнює їх систематизоване як викладання, так і вивчення та засвоєння.

- Зниження в цілому фундаментальності й системності навчального процесу.

- Витіснення живого діалогу з навчального процесу вищої школи.

- Виставлення на замовлення оцінок студентам.

- Написання на замовлення студентів рефератів, розрахункових, курсових, бакалаврських і магістерських робіт та проектів.

- Систематичне запобігання студентів до плагіату й компіляцій при виконанні робіт, за якими робиться оцінка їхньої самостійної роботи.

- Використання студентами шпаргалок та інших способів фальшування в процесі контролю їхніх знань та умінь.

- Проблема актуалізації особистості студента як дієвого фактора розвитку вітчизняної вищої школи.

Інші чинники у вітчизняній системі освіти, які суттєво знижують якість вищої освіти.

Зазначене вище дає підстави для певних попередніх висновків. *По-перше*, фальсифікація вищої освіти структурно й у цілому як за формою, так і за змістом є суто вітчизняним явищем, чим докорінно різнить нас від західноєвропейського простору вищої освіти, у який ми прагнемо інтегруватись під прапором Болонського процесу. *По-друге*, не дивлячись на те, що названі чинники фальсифікації вищої освіти знаходяться в середовищі вищої школи, це не дає підстав робити її «цапом відбувайлом» як у породженні, так і в розв'язанні зазначеної проблеми, оскільки визначальні причини цієї проблеми знаходяться у вітчизняному суспільному контексті.

Отже, спочатку з'ясуємо ці причини, а потім окреслимо можливі шляхи їх подолання та усунення. До складових суспільного механізму, з якими прослідковується причинно-наслідковий зв'язок фальсифікації вищої освіти у вітчизняному виконанні, є підстави віднести:

- Враження сучасного українського соціуму такою системною хворобою, як соціальний паразитизм, що призвело до девальвації продуктивної праці як світоглядної цінності й засобу досягнення благополуччя, отже, й влаштування успішного життя. Каталізатором системного розповсюдження цієї небезпечної соціальної хвороби стало «захоплення держави» й використання її у приватних цілях для миттєвого особистого збагачення шляхом корупції та криміналізації державної влади.

- Монополізацію політичної та економічної сфер суспільства, що заблокувало в ньому розвиток здорового в моральному й правовому вимірах конкурентного середовища й призвело до девальвації компетентності як світоглядної цінності й засобу влаштування успішного життя.

Протекціонізм некомпетентності, який наскрізь пронизав сучасний український соціум і паралізує його прогресивний суспільний розвиток, оскільки завдяки йому створюються можливості працевлаштуватися за формальними ознаками освіти, а не цивілізовано конкурувати на паритетних засадах з іншими претендентами на працевлаштування за критеріями реальної компетентності. Монополізація влади й розподіл її між «своїми» за критеріями партійності та лояльності, системний протекціонізм осіб у влаштуванні на роботу за ознакою «свій» та відчуження від суспільно значущої діяльності за ознакою «чужий» заблокували в суспільстві здорову соціальну конкуренцію й сформували механізм соціальної селекції навиворіт. Цей механізм щоразу піднімає на суспільну поверхню та ієрархічні щаблі соціуму все менш компетентних владних суб'єктів, які неухильно ведуть суспільство до повного занепаду й краху, тобто до соціального провалля. Такі неухильні закони розвитку. Гірше не може породити краще чи привести до ліпшого. Нікчемність плодить нікчемність. Прогрес неможливо здійснити шляхом деградації та регресу. Тим паче в соціальній еволюції.

- Культивування в суспільстві цинічного прагматизму, коли виправдання цілями успішного життя будь-яких способів їх досягнення стало запроваджуватись як суспільна норма та світоглядний орієнтир для молоді. Мораль, гуманізм, справедливість та інші добродієвості неможливо запровадити в соціумі, де на п'єдестал пошани й подіум суспільного визнання виставляють цинізм, а на праведність дивляться з іронією та презирством. Адже молодіжне, особливо студентське, середовище є дзеркалом свого суспільства, у якому ті, хто творять його соціальну дійсність, можуть побачити своє відображення. Те, що твориться в суспільстві, віддзеркалюється в підрастаючих поколіннях. У цьому власне й полягає як історична, так і моральна відповідальність старших поколінь перед молодшими, яка невідворотно настає за принципом, «що посієш, те й пожнеш». Молодь на відміну від старших поколінь, які схильні до консерватизму в сповідванні рані-

ше обраних цінностей та набутих життєвих принципів, є своєрідним індикатором суспільних змін. Дуже чутливо реагує на те, що є значимим та приносить життєвий успіх і визнання в суспільстві. Вона більш прагматично сприймає реалії життя. А як відомо, прагматизм не схильний обтяжувати себе вимірами аксіології та звіряти себе в цих вимірах.

- Масове розширення освітніх послуг у системі вищої освіти, які несумірні з належним забезпеченням кадровими, матеріальними, фінансовими ресурсами й розгортались на тлі погіршення демографічної ситуації, що призвело до суттєвого зниження не лише якості цих послуг, а й контингенту студентів, коли в їхніх лавах почали не поодинокі з'являтися особи, які нездатні здобути вищу освіту. Так, якщо співвідношення кількості випускників середніх шкіл до чисельності абітурієнтів, зарахованих студентами вищих навчальних закладів, які раніше відносились до III-IV рівнів акредитації, у 1990 році складало 2,3 (406000:174500), то в 2013 році воно знизилось до 0,87 (304000:348000) [7].

- Відсутність у суспільстві попиту на світоглядну компетентність, яка полягає в здатності особи бути адекватною власним світоглядом тим соціальним статусам, що вона обіймає, і тим суспільним ролям, які вона має виконувати за своїм призначенням.

- Попит у суспільстві на номінальну вищу освіту в бюджетних, отже, державних сферах діяльності, зокрема таких, як державне управління, освіта, наука, охорона здоров'я, армія, міліція, служба національної безпеки, прокуратура, суди, податкова адміністрація, митна служба, прикордонні війська, соціальні служби та інші структури, що підриває конкурентну здатність держави, у якій концентруються кадри з такою вищою освітою. Власне в цьому постає реальна загроза національній безпеці України, якій потрібно конкурувати та співпрацювати з державами, транснаціональними корпораціями, міждержавними та наддержавними інституціями, різними організаціями й установами, у структурах яких працюють професіонали з реальною високоякісною вищою освітою.

За браком реальної демократії й правової держави та цивілізованого конкурентного середовища сформувався механізм, який здійснює соціальну селекцію не на користь України, оскільки громадяни, які не хочуть миритись з таким браком, покидають її терени й шукають для себе кращого в цьому сенсі життя. Перепусткою в цивілізовані країни без грошей, як відомо, є лише затребувана там реальна компетентність за певним фахом. Зрозуміло, що по-сісти місце серед «білих комірців» у цивілізованому світі можуть лише ті, хто має якісну вищу освіту. От і виходить, що кращі кадри їдуть закордон, а гірші залишаються в Україні.

Попит в суспільстві на написання за замовленням дисертацій, що негативно впливає на формування якісного науково-педагогічного персоналу вищої школи.

Як наслідок понад двадцятирічного кружляння України навколо цивілізованого демократичного простору й насадження в суспільстві авторитарної системи влади в більшості вітчизняних вищих навчальних закладів вселився й утвердився авторитаризм, якого в них не було й у радянський період. Принаймні права студентів і викладачів тоді були більш захищені від свавілля адміністрації освітнього закладу. В соціокультурному середовищі, де закріпився авторитаризм, годі очікувати на формування вільної особистості. А без вільної особистості неможлива демократія.

Чинні критерії при ліцензуванні та акредитації вищих освітніх закладів стосовно їхніх рівнів забезпеченості викладачами з науковими ступенями та вченими званнями, а також підручниками й навчальними посібниками, в умовах, що склалися, сформували механізми, що спонукають освітні заклади ігнорувати якість своєї діяльності та орієнтуватись на формалізовані кількісні показники, які для них виявляються пріоритетними. Коли вищому навчальному закладу з метою збереження чи розширення своїх позицій на ринку освітніх послуг, як необхідної умови свого виживання, для продовження або отримання ліцензії на здійснення освітньої діяльності потрібно досягти необхідного рівня укомплекто-

ваності викладачами з науковими ступенями та вченими званнями, він не вмотивований принципово перейматись, а ні якістю науково-педагогічних кадрів, ні, тим паче, змістом їхніх науково-методичних публікацій. Звідси відповідне ставлення до здобуття наукових ступенів, отримання вчених звань, видання підручників, навчальних посібників, узагалі інших науково-методичних публікацій. Можна зробити висновок, що отримання наукових ступенів та вчених звань є певною мірою похідною від кількості публікацій їхніх претендентів. Але якщо чинна в державі система експертизи наукових здобутків претендентів на наукові ступені, розгляду та присвоєння їм ступенів і нагяду та контролю за цими процедурами в першу чергу зорієнтована на зміст, тобто якість цих публікацій, то у нас немає підстав у сучасних умовах стверджувати, що приблизно така система діє й на шляху до вчених звань. Тут на першому плані формальні вимоги – вал, тобто наявна кількість публікацій. Маховику такого валового обігу науково-методичних публікацій потужно сприяють різноманітні квазірейтинги, які дедалі моднішими стають у нашій вищій школі. А в кінцевому рахунку все це нагадує молотарку, яка жваво ганяє повітря, коли вже давно не лише висипались зерна, але й полова розвіялась від динаміки такого механізму активізації роботи науково-педагогічних працівників у вищих навчальних закладах. І по-іншому бути не може. Коли оцінка роботи формалізується за кількісними критеріями, то якість цієї роботи дуже швидко випаровується.

Урахування середнього бала атестата та медалі за середню школу при вступі у вищі освітні заклади, яке було започатковане ще в радянському минулому, створило механізм протекціонізму й системної корупції в школі, коли суспільно значущими стали оцінки, а не реальні знання учнів. Продовження такої практики врахування шкільних оцінок і медалей, а не реальних знань абітурієнтів, підриває моральні засади в школі й погіршує якісний відбір студентів.

Інші причини, що підривають підвалини вищої школи й значуще впливають на зниження якості вищої освіти.

Наведений вище перелік наслідків, що знижують якість вищої освіти, та причин, що їх породжують, дає підстави для формулювання певних концептуальних тверджень. По-перше, наслідки як складові фальсифікації вищої освіти між собою логічно взаємопов'язані та взаємозумовлені спорідненими причинами й проявляються в соціокультурному середовищі вищої школи. По-друге, причини, що породжують ці наслідки, укорінені в суспільному контексті й через свою спорідненість та взаємозумовленість утворюють своєрідний соціальний механізм, що породжує системну фальсифікацію вищої освіти, до якої причетне все суспільство. Цим підтверджується те, що освіта як соціальний інститут не є ізольованою від суспільного контексту, у якому вона функціонує, а тому негативні тенденції, що спостерігаються в суспільстві, цілком закономірно проявляються в соціокультурному середовищі вищої школи й кожному зокрема вищому навчальному закладі. Таким чином стає очевидним, що, не ліквідувавши причини, які породжує суспільний контекст, годі сподіватися на поліпшення стану вищої школи та якості освіти, яку вона дає своїм випускникам.

Висновки та рекомендації

Отже, визначально вища школа залежить від суспільного контексту. Будь-які спроби змінити системно вищу школу в цивілізаційному вимірі будуть приречені на фіаско, коли в цьому сенсі не будуть кардинально мінятись суспільні відносини. Як не може церква виконувати суспільну місію інституту моралі в цинічному середовищі, так і вища школа не здатна підвищити компетентність у суспільстві, яке цієї компетентності не затребує. Тим паче, вища школа не повинна створювати ілюзії в суспільній свідомості своїми можливостями виховати особистість, яка буде докорінно відрізнитись у кращу сторону від тих суб'єктів, які реально творять сучасну соціальну дійсність соціуму. Інструментально й технологічно сформувати моральну особистість у цинічному суспільному середовищі неможливо. Щобільше, виховання моральності шляхом настанов і моралізаторства без підтвердження цих установок реальним

життям це теж є різновидом цинізму. Такий цинізм шкідливий подвійно. З одного боку, у ставленні до студентської молоді, оскільки їм даються уроки відвертого лицемірства. А з іншого – підтримує ілюзії у можновладців щодо можливостей розв'язувати проблеми моральності суспільства в такий інструментально-технологічний спосіб, що знімає з них зобов'язання бути моральними й відповідальними за свій цинізм. Доти не говори халва, у роті солодко не стане, доки у ньому не буде власне халви. Скільки б не напружувались науковці у віднаходженні й конструюванні виховних технологій, це все сізифова праця, коли в реальному повсякденному житті такі теоретизування не закріплюються життєвими виявами, стилем і способом життя тих, хто є успішним у житті й слугує прикладом для наслідування. Коли у суспільстві життєвий успіх приносить цинізм, а не мораль, то це є альфою й омегою реального виховання.

Для того щоб українське суспільство позбулося системної фальсифікації вищої освіти, у ньому необхідно демонополізувати політичну й економічну сфери, здолати деструктивні та небезпечно руйнівні для України й народу кланово-олігархічні протекціонізм і лобізм, які заблокували не лише розвиток середнього класу як бази демократії і здорової цивілізованої конкуренції, а й будь-які паростки демократії та правової держави й громадянського суспільства. Розв'язання цієї інтегральної проблеми, яка блокує вихід сучасного українського соціуму із системної суспільно-політично-економічної кризи, залежить від громадянського і політичного волевиявлення та світоглядної компетентності, у першу чергу, сучасних можновладців, державних діячів і політиків, які володіють реальною владою в Україні.

Звідси актуалізується люстрація чинних політиків, державних службовців, яку ініціюють представники нинішньої влади. Але ця люстрація має здійснюватись не за формальними ознаками, а за ділами й результатами діяльності. Зовсім новітній суспільний досвід підтверджує правомірність і справедливність саме такого неформального підходу. Після Революції Гідності вже ми-

нуло дев'ять місяців. Всі ключові посади в українському уряді обійняли представники тих політичних сил, яких до влади привела ця революція, оскільки вони себе найбільше позиціонували виразниками інтересів знедолених і скривджених народних мас і борцями із системною корупцією, яку вибудувала попередня злочинна влада. Зрозуміло, що системну корупцію неможливо одразу знищити. Але зовсім новітня проблема українського суспільства полягає в тому, що ті, хто прийшов у владу на хвилі народної революції, не продемонстрували

реальних системних дій і намірів у подоланні цього суспільного зла. А це дуже небезпечний симптом, за яким проглядається втрата довіри до нової української влади з боку народу. В умовах війни це може мати трагічні наслідки для всього суспільства. Тому ті, хто ініціюють люстрацію, мають усвідомлювати, що розпочинати вдосконалювати, змінювати світ на краще потрібно не з когось, а з себе. Ініціатива люстрації – це не показник безгрішності її ініціаторів і, тим паче, не індульгенція за допущені ними гріхи.

ЛІТЕРАТУРА

1. **Грабович Г.** Перед Європою: чи можлива реформа в науці та освіті? [Електронний ресурс] / Г. Грабович // Критика. – Рік IX. – Число 1–2 (87–88). – Режим доступу : <http://dev.krytyka.com/ua/articles/pered-evropoyu-chy-mozhlyva-re>
2. Загальна Декларація прав людини.
3. Закон України «Про вищу освіту» від 01.07.2014 № 1556-VII.
4. **Марко Файнер** про концепцію формування та розвитку вищої освіти в Україні [Електронний ресурс] / Марко Файнер. – Режим доступу : <http://bukinfo.com.ua/print?lid=37008>.
5. **Козієвська О. І.** Актуальні проблеми підвищення якості вищої освіти в Україні / О. І. Козієвська // Болонський процес: перспективи розвитку вищої освіти України : матеріали VII Міжнар. наук. конф. «Модернізація вищої освіти України в умовах Болонського процесу: аналіз вітчизняного досвіду і перспективи розвитку» (м. Одеса, 29–31 трав. 2007 р.) і VIII Міжнар. наук. конф. «Стан і перспективи розвитку вітчизняної системи вищої освіти в контексті Болонського процесу» (м. Судак, Автономна Республіка Крим), 13–16 верес. 2007 р.). – К. : ДП «Видавничий дім «Персонал», 2008. – С. 103–110.
6. **Рябченко В. І.** Номінальна вища освіта як актуальна проблема на шляху забезпечення реальної компетентності в сучасному українському соціумі / В. І. Рябченко // Модернізація вищої освіти в Україні і світі: десять років наукового пошуку : монографія / [за ред. В. П. Андрущенко, В. І. Лугового, М. Ф. Степка]. – Х. : Вид-во НУА, 2009. – С. 133–155.
7. Україна у цифрах у 2013 році : статистичний збірник / Державна служба статистики України ; [за ред. Осауленка О. Г. ; відповід. за вип. Остапчук О. Е.]. – К. : ТОВ «Видавництво «Консультант», 2014. – 239 с.

REFERENCES

1. **Grabovych G.** Is the reform in science and education possible before Europe? [Electronic resource] / G. Grabovych // Criticism. – Year IX. – Number 1–2 (87–88). – Mode of access : <http://dev.krytyka.com/ua/articles/pered-evropoyu-chy-mozhlyva-re> [in Ukrainian]
2. The Universal Declaration of Human Rights [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.un.org/en/documents/udhr/> [in Russian]
3. Law of Ukraine "On Higher Education" / Law of 01.07.2014 № 1556-VII. [Electronic resource]. – Mode of access: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1556-18/page3>. [in Ukrainian]
4. **Mark Fayner** about the concept of forming and developing higher education in Ukraine [Electronic resource] / Mark Fayner. – Mode of access : <http://bukinfo.com.ua/print?lid=37008>. [in Ukrainian]
5. **Koziyevska O. I.** Current issues of improving the quality of higher education in Ukraine / O. I. Koziyevska // Bologna Process: perspectives of higher education in Ukraine : Materials VII Intern. sciences. conf. "The modernization of higher education in Ukraine under the Bologna process: the analysis of national experiences and perspectives of development" (Odessa, 29–31 May 2007) and VIII Intern. sciences. conf. "State and prospects of development of the national system of higher education in the context of the Bologna Process" (Sudak (Crimea), Sept. 13–16. 2007). – K. : SE "Publishing house" staff, 2008. – P. 103–110. [in Ukrainian]
6. **Rjabchenko V. I.** The nominal higher education as a relevant issue in providing real competence in contemporary Ukrainian society / V. I. Rjabchenko // Modernization of higher education in Ukraine and the world : ten years of scientific research: monograph / [ed. V. P. Andruschenko, V. I. Luhovyi, M. F. Stepko]. – Kharkiv : Publ.h. of NUA, 2009. – P. 133–155. [in Ukrainian]
7. Statistic figures in Ukraine in 2013. Statistical Yearbook / State Statistics Service of Ukraine ; [ed. A. G. Osaulenko; responsible for publ. O. E. Ostapchuk]. – Kyiv : LLC "Publishing house" Consultant", 2014. – 239 p. [in Ukrainian]